

KS. KRZYSZTOF STAWSKI*

GNIEZNO

OBRZĘDY EGZORCYZMÓW I INNE MODLITWY BŁAGALNE – SZAFARZ I TEOLOGIA

Wiara w potęgę i wszechmoc Boga była od samego początku istnienia Kościoła przedmiotem podstawowego jego przepowiadania. Obok tej wiary od czasów apostoelskich istnieje także przekonanie o istnieniu mocy ciemności, które mogą wpływać na człowieka i dręczyć go, a nawet opętać. Kościół, otrzymawszy od Zbawiciela, który sam wypędzał złe duchy¹, władzę ich wypędzania i przezwyciężania ich wpływu², traktował to zadanie jako zobowiązujące³ i do dziś spieszy z wieloraką pomocą ludziom dręczonym czy opętanym, aby ich uwolnić. Czyni, to sprawując egzorcyzmy, spośród których praktyka Kościoła wyróżnia dwie formy: prosta – w celebracji chrztu⁴ i uroczysta (tzw. egzorcyzm

---

* Ks. Krzysztof Stawski, kapłan Archidiecezji Gnieźnieńskiej, ukończył Prymasowskie Wyższe Seminarium Duchowne w Gnieźnie i został wyświęcony 25.05.1996 r. Obecnie wikariusz parafii archikatedralnej w Gnieźnie. Członek Komisji Liturgicznej Archidiecezji Gnieźnieńskiej. Finalizuje studium doktoranckie z zakresu liturgiki na Wydziale Teologicznym im. Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu.

¹ Np. Mk 1, 25.

² Mk 3, 15; 6, 7.13; 16, 17; Dz 5, 16; 8, 7; 16, 18.

³ M. Kunzler, *Liturgia Kościoła*, Poznań 1999, s. 507.

⁴ Zob. *Obrzędy chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich* (= OCD), nr. 49–51, 86–88, 127–129, Katowice 1994, s. 38, 63, 85–86; *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych* (=OCWD), nr. 109–118, Katowice 1988, s. 57–60.

większy) w przypadkach udręczenia czy opętania. Ostatnia forma stanowi odrębny obrzęd liturgiczny należący do sakramentaliów, czyli świętych znaków oznaczających się skutkami przede wszystkim duchowymi, osiąganymi przez modlitwę Kościoła⁵.

Przez blisko 400 lat Kościół rzymski posługiwał się wydaną w 1614 roku po soborze trydenckim XII częścią *Rituale Romanum* noszącą tytuł: *De exorcisandis obsessis a daemonio*⁶. Nowy, obecnie obowiązujący obrzęd został aprobowany i podpisany przez papieża Jana Pawła II w 1998 roku, a w roku następnym ukazało się wydanie typiczne pod tytułem *Rituale Romanum. De exorcismis et suplicationibus quibusdam*. W kwietniu 2004 roku ogłoszone zostało *Editio typica emendata*. Polski przekład wydany przez Księgarnię św. Jacka w Katowicach ukazał się w roku 2002 i nosi tytuł: *Rytuał Rzymski odnowiony zgodnie z postanowieniem Świętego Soboru Powszechnego Watykańskiego II wydany z upoważnienia papieża Jana Pawła II. Egzorcyzmy i inne modlitwy błagalne (= EIMB)*⁷.

Opracowanie niniejsze ma na celu przedstawienie podstawowych wymagań stawianych przez Kościół względem osoby egzorcysty oraz zaprezentowanie głównych treści teologiczno-liturgicznych egzorcyzmów w szerokim ich pojęciu⁸. Najpierw zostanie przedstawione określenie egzorcyzmu według ksiąg liturgicznych, następnie zaprezentowane zostaną wymagania dotyczące egzorcystów, aby wreszcie przyjrzeć się teologii zawartej we *Wprowadzeniu pastoralno-teologicznym* księgi egzorcyzmów, jak i w samych modlitwach egzorcystycznych.

I. OKREŚLENIE EGZORCYZMU

We *Wprowadzeniu* nie znajdziemy klasycznej, zwartej definicji egzorcyzmu, należy jednak zwrócić uwagę na kilka określeń, z których można wydobyc jego istotne cechy. Czytamy więc, że

wśród form pomocy wyróżnia się egzorcyzm uroczysty, zwany wielkim lub większym, będący obrzędem liturgicznym. Z tej racji egzorcyzm mający na celu „wypędzenie złych duchów lub uwolnienie od ich demonicznego

⁵ KL 60.

⁶ O rycie egzorcyzmów w *Rituale Romanum* Pawła V i jego rozwoju aż do ostatniej edycji typicznej w roku 1952: E. J. Lengeling, *Der Exorzismus der katholischen Kirche. Zu einer verwunderliche Ausgabe*, LjB 33 (1982), s. 249–257.

⁷ Szersze omówienie: J. Górzyński, *Nowy obrzęd egzorcyzmów*, CT 70 (2000), z. 3, s. 187–196.

⁸ Nie tylko egzorcyzmów odprawianych nad opętanymi, ale również egzorcyzmów chrzcielnych.

wpływu, mocą duchowej władzy, jaką Jezus powierzył Kościołowi, jest błaganiem lub żądaniem należącym do dziedziny sakramentaliów, a zatem świętym znakiem oznaczającym „skutki, przede wszystkim duchowe, osiągnięte przez modlitwę Kościoła” (EIMB 11).

Warto w tym opisie zwrócić naszą uwagę na następujące elementy:

– Jest to forma pomocy osobom dręczonym i opętanym przez złego ducha. W ten sposób realizuje się pierwszy cel Kościoła, jakim jest „wewnętrzne zjednoczenie ludzi z Bogiem”⁹, które dokonuje się w tajemnicy i mocy Ducha Świętego. Stąd w egzorcyzmach Kościół modli się o zesłanie Ducha Świętego na człowieka poddanego władzy mocy ciemności¹⁰. Czego dotyczy owa pomoc? *Wprowadzenie* mówi, że chodzi o uwolnienie od dręczenia lub opętania (EIMB 10). Te same elementy – choć bardziej rozbudowane – występują w formułach egzorcystycznych. Znajdujemy tam na przykład takie prośby: „nie dozwól, aby Twój syn był owładnięty przez ojca kłamstwa (...), oddal przemoc szatana” [...] (EIMB 61), „uwolnij od przemocy, więzów, podstępu i niegodziwości wszelkich piekielnych duchów” [...] (EIMB 81). Matczyzna troska Kościoła koncentruje się zatem w tym wypadku na uwolnieniu człowieka od wpływu sił nieprzyjaznych i wezwaniu, by egzorcysta spełniał to *dzieło* „miłości z zaufaniem i pokorą” (EIMB 13). Trzeba tu też jasno zaznaczyć, że Kościół nie działa we własnym imieniu, ale w imieniu Jezusa Chrystusa, którego władza rozciąga się także na diabła i złe duchy (EIMB 12).

– Jest obrzędem liturgicznym, a zatem jest oficjalnym działaniem Kościoła, z którym wiąże się skuteczna moc¹¹. Tak więc Kościół w liturgii konsekwentnie kontynuował sprawowanie egzorcyzmów w celu wypędzania duchów nieczystych w imię Jezusa, wykonując władzę nad duchem nieczystym wyrażoną przez rozkaz, któremu diabeł powinien być posłuszny. Achille Maria

⁹ KKK 775; Kompendium KKK 152.

¹⁰ Modlitwa pierwszego egzorcyzmu zawiera m.in. te słowa: „Ześlij na niego Ducha Świętego, aby nauczył modlić się w chwilach doświadczeń i otoczył swoją przemożną opieką” (EIMB 61). W drugiej modlitwie Kościół wypowiada słowa: „Prosimy Cię Panie ześlij Ducha Prawdy, którego Twój Syn obiecał swoim uczniom. Ześlij swego Parakleta z niebios, z których jak błyskawicę strąciłeś szatana” (EIMB 81) lub w trzeciej modlitwie: „Wzbudź swą potęgę i ześlij Twego Ducha Parakleta. Niech On swą mocą wypędzi wszelką przemoc diabła i oddali jego podstępne zasadzki” (EIMB 83).

¹¹ Wypływa ona ze słów Zbawiciela wypowiedzianych do Piotra: „cokolwiek zwiążesz na ziemi, będzie związane w niebie, a co rozwiążesz na ziemi, będzie rozwiązane w niebie” (Mt 16,19). Jak podaje R. Laurentin, niektóre osoby opętane zostają uwolnione po pierwszym egzorcyzmie, a inne muszą wielokrotnie ponawiać obrzęd egzorcyzmu nawet przez kilka lat. Zob. R. Laurentin, *Szatan – mit czy rzeczywistość?*, Warszawa 1997, s. 202. W podejściu do skuteczności egzorcyzmów należy brać pod wagę również zamysł Boży, który dla egzorcysty i opętanego często pozostaje tajemnicą. Zob. A. Rodewyk, *Demoniczne opętanie dzisiaj. Fakty i interpretacje*, Racibórz 1995, s. 209–210.

Triacca, dokonując podziału egzorcyzmów, egzorcyzmem liturgicznym w sensie ścisłym nazywa tylko ten, który sprawowany jest nad kandydatem do chrztu, czyli mniejszy¹². *Wprowadzenie* łączy teologicznie egzorcyzm chrzcielny z egzorcyzmem nad opętanymi:

- * uświadamiają tajemnicę Chrystusa wyzwalającego od grzechu;
- * uwalniają od skutków grzechu oraz wpływu i oddziaływania diabła;
- * wzmacniają na drodze duchowej (EIMB 8).

– Należy do dziedziny sakramentaliów, czyli świętych znaków, które oznaczają skutki duchowe osiągane przez modlitwę Kościoła. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, mówiąc o sakramentaliach, naucza, że zostały ustanowione „dla uświęcenia [...] najrozmaitszych okoliczności życia chrześcijańskiego” i „zawierają zawsze modlitwę, której często towarzyszy jakiś określony znak, jak włożenie ręki, znak krzyża, pokropienie wodą święconą” (1668). Uświęcają one zatem przestrzeń życiową i przyczyniają się w pewnym sensie do zniesienia podziału między czasem a wiecznością¹³. W jaki sposób egzorcyzmy przyczyniają się do uświęcenia życia chrześcijanina? Przede wszystkim pomagają w walce ze złymi duchami, by nie szkodziły ludziom (EIMB 12). Uwalniają także wierzących od władzy Złego, który jest nieprzyjacielem Boga, i wszystkiego, co wierni łączą z Jego zbawczym działaniem (EIMB 16). Dalej egzorcyzm jest modlitwą: błaganiem lub żądaniem. Takie rozróżnienie znane było już w sakramentarzach, które stanowiły źródła pierwszych rytuałów ułożonych przez Castellaniego i Santorigo – począwszy od VI wieku aż do *Rituale Romanum* z roku 1614¹⁴. Również w obecnie obowiązującym rytuale występuje taki podział. Nowością jest jednak, że modlitwy rozkazujące można wypowiadać tylko po uprzedniej modlitwie błagalnej¹⁵. Księga egzorcyzmów zawiera sześć formuł, które można stosować zamiennie – trzy mają charakter błagalny (EIMB 61, 81, 83), ponieważ są zwrócone do Boga, aby zły duch odszedł od dręczonej osoby, a pozostałe trzy (EIMB 62, 82, 84) przyjmują postać rozkazującą, w których wprost nakazuje się w imię Jezusa Chrystusa, aby opuścił egzorcyzmowanego. Modlitwie tej – jak określił to *Katechizm* – towarzyszą określone znaki. *Wprowadzenie* poleca, by szczególną wagę przywiązywać do gestów i rytów (EIMB 20)¹⁶. Obrzędy egzorcyzmu większego przewidują następujące gesty: nałożenie rąk na głowę dręczonego, błogosławienie Krzyżem, tchnięcie. Oprócz tych gestów *Rytuał*

¹² A. M. Triacca, *Le preghiere della Chiesa nell'esorcismo „maggiore”*, „Rivista liturgica” (=RiL) 87 (2000) s. 901.

¹³ A. Wronka, *Sakramentalia w życiu chrześcijańskim*, AK 57 (1965), t. 68, s. 91.

¹⁴ G. Nanni, *Aspetti liturgici dell'esorcismo*, w: *Esorcismo e preghiera di liberazione*, Roma-Camerata Picena 2005, s. 117.

¹⁵ Dopuszczalna jest jednak sytuacja odwrotna. EIMB 28.

¹⁶ Szerokie omówienie obrzędów i gestów sprawowanych przy egzorcyzmie zob. P. Sorci, *Gesti e atteggiamenti nel rito degli esorcismi*, RiL 87 (2000), s. 919–938.

przewiduje także takie obrzędy: pobłogosławienie wody i pokropienie nią, litania błagalna, recytacja psalmu, odczytanie ewangelii, wyznanie wiary albo odnowienie przyrzeczeń chrzcielnych, odmówienie modlitwy Pańskiej, odmówienie formuły egzorcyzmu, dziękczynienie i błogosławieństwo. One kształtują egzorcyzm jako akcję liturgiczną wykonywaną przez Kościół, jako anamnezę i epiklezę: wspomnienie zwycięstwa Chrystusa nad złym duchem i błaganie, aby Bóg Ojciec ze swoim Duchem doprowadzili do końca to dzieło dla wiernego, który jest jeszcze pod wpływem szatana¹⁷. *Rytuał* przyznaje „pierwszeństwo i podstawowe znaczenie” tym gestom i rytom, ponieważ są stosowane w okresie oczyszczenia na drodze katechumenalnej (EIMB 20).

II. SZAFARZ EGZORCYZMU

Praktyka Kościoła wykonywania otrzymanej od Chrystusa władzy wyrzucania złych duchów i przewycięzania ich wpływu w ciągu wieków, jak już widzieliśmy, wyróżniła dwie formy egzorcyzmów: prosty i uroczysty. Egzorcyzm uroczysty, nazywany także „wielkim”, może być wypowiadany tylko przez prezbitera, i to za zezwoleniem biskupa¹⁸. Dotyczy on osoby bądź osób, które doświadczają szczególnego udręczenia i opętania przez diabła¹⁹. W takich przypadkach Kościół spieszy z wieloraką pomocą tym ludziom, by zostali uwolnieni (EIMB 10). Zadania swe wykonuje, powierzając konkretne funkcje odpowiednim osobom.

1) SZAFARZ EGZORCYZMU PROSTEGO

Rytuał Rzymski przewiduje sprawowanie tego egzorcyzmu w czasie chrztu, zarówno przy chrzcie dzieci, jak i dorosłych²⁰.

- W obrzędach chrztu dorosłych egzorcyzmy sprawowane są w okresie katechumenatu i mają ukazać katechumenom prawdziwe oblicze życia duchowego, walkę między ciałem a duchem, ważność wyrzeczenia

¹⁷ Tamże, s. 938.

¹⁸ KKK 1673.

¹⁹ Obecnie obowiązujący rytuał na określenie osób, wobec których należy stosować egzorcyzmy, używa następujących określeń: *vexationis seu obsessionis* (EIMB 10), *obsessum* (EIMB 13, 14 i 16), *obsidentis daemoneis* (EIMB 13), *vexatum* (EIMB 14, 25, 28, 32, 35).

²⁰ W odniesieniu do chrztu dorosłych modlitwy egzorcyzmów są liczniejsze ze względu na okres katechumenatu, w chrzcie dzieci jest jedna „Modlitwa z egzorcyzmem i włożenie ręki”, OCD 86. Więcej na temat egzorcyzmów chrzcielnych: S. Czerwik, J. Kudasiewicz, J. Łach, A. Skowronek, *Sakrament chrztu. Liturgia. Teologia. Pismo św.*, Katowice 1973, s. 92–95; G. Bereszczczyński, *Symbolika chrzcielna*, w: *Chrzest na nowo odczytany*, J. Decyk (red.), Warszawa 2001, s. 108–110; B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego wtajemniczenia*, Warszawa 1983, s. 88–90, 94–95, 145–148.

dla osiągnięcia szczęśliwości królestwa Bożego i ciągłą konieczność Bożej pomocy (OCWD 101). Katechumenat podzielony na 3 stopnie przewiduje pierwszy egzorcyzm i wyrzeczenie się kultów pogańskich w obrzędach przyjęcia do katechumenatu. Mówiąc o celebrowaniu tych obrzędów, *Rytuał* mówi o kapłanie lub diakonie (OCWD 73). Właściwe egzorcyzmy mniejsze nie zostały ściśle „umiejscowione” w całym okresie katechumenatu. *Rytuał* mówi o możliwości kilkukrotnego stosowania egzorcyzmów, i to w różnych okolicznościach (OCWD 112), i jako ich celebrowania księga przewiduje kapłana lub diakona „albo nawet odpowiednio przygotowanego katechetę”, zaznaczając jednak, by został on upoważniony przez biskupa (OCWD 109).

- Podczas udzielania chrztu dzieci przewiduje się modlitwę z egzorcyzmem i włożenie ręki (OCD 49–51). Jest rzeczą znamionną, że obrzęd ten obecny jest tylko wtedy, gdy sprawuje go osoba duchowna (diakon lub kapłan), kiedy zaś szafarzem chrztu jest osoba świecka (np. katecheta), opuszcza się egzorcyzm (OCD 20).

2) SZAFARZ EGZORCYZMU UROCZYSTEGO

a) Przepisy obowiązujące w historii

Praktyka egzorcyzmowania – dzięki nakazowi Chrystusa Pana była obecna w życiu apostołów. W Kościele poapostolskim wyodrębniły się dwa kierunki posługi egzorcystycznej: uwalnianie opętanych i egzorcyzmy związane z udzielaniem chrztu. Gdy idzie o pierwszą interesującą nas praktykę, dopuszczani do niej byli najpierw mężczyźni wyposażeni w charyzmatyczną łaskę, którą otrzymywał chrześcijanin w momencie chrztu²¹. W dalszym okresie wyodrębnił się – obok innych – urząd egzorcysty. Aby jednak uniknąć jakichkolwiek oskarżeń o magię i uzdrawianie za pomocą bóstw, zaczęto łączyć posługiwanie egzorcysty z osobami wyświęconymi. Można przyjąć, że jeszcze przed V wiekiem charyzmatyczny egzorcysta przeobraził się w posługę kapłana²². Sobór trydencki określił tzw. święcenia niższe, które, jak twierdzi F. Blachnicki, zostały ujęte jako stopnie przygotowujące do kapłaństwa – bardziej na płaszczyźnie duchowej i ascetycznej niż

²¹ R. Laurentin, *Szatan – mit*, s. 91. Tertulian w III w. napisał: „Niechaj tu, przed waszym trybunałem stawi się ktoś, o którym wiadomo, że jest opanowany przez demona. Na rozkaz byle którego chrześcijanina, by mówił duch ten wyzna, że jest demonem, co odpowiada prawdzie”. *Apologetyk XXIII*, 4, w: *Pisma Ojców Kościoła*, t. 20, J. Sajdak (red.), Poznań 1947, s. 111.

²² Papież Innocenty I (V w.) prawo odmawiania egzorcyzmu nad osobami opętanymi rezerwuje tylko diakonom i prezbiterom, na co jednak muszą mieć zgodę biskupa. B. Nadolski, *Liturgika*, t. 3, Poznań 1992, s. 251–252.

jako faktyczne wykonywanie funkcji²³. Kto więc mógł dokonywać egzorcyzmów w okresie potrydenckim? W *Rituale Romanum* z 1614 roku egzorcyzm wielki mógł spełniać duchowny posiadający delegację biskupa. Od egzorcysty wymaga, by był człowiekiem nabożnym, roztropnym, o nieposzlakowanym życiu, naznaczonym ufnością w moc Bożą, wolnym od wszelkiej ludzkiej pożądlivosti, by był człowiekiem pobożnym i stałym w miłości, pokornym, dojrzałym wiekiem, cieszącym się szacunkiem²⁴. Święte Oficjum w dekrecie z roku 1710 dla Włoch zarezerwowało udzielanie pozwoleń przez biskupów tylko kapłanom diecezjalnym lub zakonnym. Zdarzały się przypadki sprawowania egzorcyzmów przez kapłanów niemających pozwolenia biskupiego, dlatego papież Benedykt XIV wystosował w 1751 roku do biskupów polskich pismo, by wpłynęli na zaniechanie praktyki egzorcyzmowania przez niedelegowanych do tego zakonników. Ostatecznego orzeczenia co do osoby szafarza egzorcyzmów dokonał Pius XI w roku 1926 przy rewizji *Rytuału Rzymskiego* z 1614 roku²⁵.

b) Normy obecnie obowiązujące

Kodeks prawa kanonicznego postanawia, że egzorcyzmów zgodnie z prawem dokonywać może ten, kto otrzymał od ordynariusza miejsca specjalne i wyraźne zezwolenie²⁶, oraz wskazuje, że szafarzem może być prezbiter²⁷, który odznacza się pobożnością, wiedzą, roztropnością i nieskazitelnością życia²⁸. *Rytuał* z roku 1998 we *Wprowadzeniu teologicznym i pastoralnym*, powołując się na powyższe postanowienia KPK, dodaje jeszcze jedną cechę kapłana-egzorcysty – specjalne przygotowanie (EIMB 13). Jak łatwo da się zauważyć, świadomość Kościoła w zakresie dopuszczania do egzorcyzmowania odpowiednich osób z biegiem czasu wzrastała, tak że obecnie nie wystarczy przyjęcie sakramentu

²³ F. Blachnicki, *Niższe święcenia, a tzw. posługi wprowadzone przez „Ministeria quaedam”*, CT 45 (1975), z. 4, s. 98. Taka sytuacja utrzymywała się do 1972 r., kiedy Paweł VI motu proprio *Ministeria quaedam* zniósł święcenia egzorcystatu.

²⁴ G. Nanni, *Aspetti liturgici*, s. 156–157. Autor zauważa, że przymioty wyszczególnione przez *Rytuał Rzymski* w 1614 zaczerpnięte są z rytuału wydanego z polecenia papieża Grzegorza XIII przez kard. J. Santoriego. Rytuał ten przewidywał, że egzorcyzmy wykonywał duchowny, delegowany przez biskupa, i zakładał po uwolnieniu sakramentalną spowiedź, Mszę św. i modlitwę. Zob. także P. Sorci, *Gesti e atteggiamenti nel rito degli esorcismi*, w: *Tra maleficio patologie e possessione demonica*, M. Sodi (red.), Padova 2003, s. 256.

²⁵ F. Blachnicki, *Niższe święcenia*, s. 97–98.

²⁶ KPK 1172 § 1. Należy stwierdzić, że to biskup, posiadający pełnię kapłaństwa, jest pierwszym w diecezji egzorcystą, któremu przysługuje w najwyższym stopniu prawo egzorcyzmowania. To biskup diecezji jest moderatorem egzorcyzmów na terenie diecezji i do niego należy odnosić wszystkie trudne przypadki oraz wypadki dotyczące niekatolików. Zob. EIMB 18.

²⁷ Wyraźnie o tym mówi KKK 1673: „Egzorcyzmy uroczyste, [...] mogą być wypowiedziane tylko przez prezbitera”.

²⁸ KPK 1172 § 2.

święceń, ale oprócz wymaganych przymiotów, którymi winien odznaczać się każdy kapłan, należy zdobyć odpowiednią wiedzę i przygotowanie. Pokazuje to też, jak wielką wagę i znaczenie przykładu Kościoła do posługi wobec dręczonych czy opętanych przez Złego. Przyjrzyjmy się wymaganiom przez Kościół przymiotom prezbitera-egzorcysty:

- pobożność – jest aktem pełnej gotowości woli do poświęcenia się Bogu i oddania mu czci²⁹. W takim ujęciu kapłan-egzorcysta z jednej strony winien zabiegać nieustannie o bezwarunkowe poddanie się woli Bożej we wszystkich okolicznościach życia, z drugiej zaś wypełniać z wielkim zaangażowaniem wszelkie praktyki życia duchowego przynoszące chwałę Bogu w jego życiu i życiu tych, którym służy. Taka postawa powinna jednak charakteryzować każdego kapłana. Czym zatem szczególnie winien się wyróżniać kapłan-egzorcysta? Jednym z bardzo ważnych wymiarów pobożności są praktyki życia duchowego. Warto tu przytoczyć słowa św. Pawła: „Sam zaś ćwicz się w pobożności. Bo ćwiczenie cielesne na nie wiele się przyda, pobożność zaś przydana jest do wszystkiego, mając zapewnienie życia obecnego i tego, które ma nadejść”³⁰. Do praktyk takich zaliczyć należy: pobożność eucharystyczną³¹, pasyjną i ekspiacyjną;
- wiedza – obejmuje ona nie tylko teologiczną wiedzę o świecie duchów, ale także o sposobach opętania duchowego. Prawodawstwo Kościoła dotyczące egzorcyzmów bardzo wielki nacisk kładzie na sprawę właściwego rozeznania, czy dany przypadek jest rzeczywiście aktem opętania, a nie np. chorobą psychiczną³². Stąd konieczna jest wiedza kapłana-egzorcysty w zakresie rozwoju psychicznego człowieka i chorób psychicznych. Dzięki posiadanej wiedzy egzorcysta będzie lepiej mógł określić przyczynę opętań i zniewoleń duchowych, a także ostrzegać i wyjaśniać ewentualne zagrożenia³³;
- roztropność – jest cnotą, „która uzdalnia rozum praktyczny do rozeznania w każdej okoliczności naszego prawdziwego dobra i do wyboru

²⁹ A. Dylus, *Pobożność*, w: *Słownik teologiczny*, t. 2, A. Zuberbier (red.), Katowice 1989, s. 99.

³⁰ 1 Tm 4, 7–8.

³¹ Pobożność eucharystyczna w życiu kapłana była przedmiotem nauczania i zachęt wielu papieży, np. Pius XII, *Menti Nostrae* z 23.09.1950, w: AAS 42 (1950), s. 658–660 lub Jan Paweł II, *List do Kapłanów na Wielki Czwartek 2000 roku*, Warszawa 2000; tenże, *List do Kapłanów na Wielki Czwartek 2004 roku*, Kraków 2004 i wiele innych wypowiedzi.

³² EIMB 14–17, KKK 1173.

³³ „Niech też egzorcysta nie daje się zwieźć podstępnyimi sztuczkami, jakimi posługuje się diabeł, który pragnie oszukać człowieka i odciąć go od zamiaru poddania się egzorcyzmowi, gdyż rzekomo jego choroba jest czysto naturalna albo też podlega kompetencji lekarzy”. EIMB 14.

właściwych środków do jego pełnienia”³⁴. Stąd roztropność przejawia się w powstrzymaniu od pochopnego działania, a zastanawianie się nad tym, co i jak najlepiej zrobić. Roztropność zatem każe badać, czy „osoba nad którą ma sprawować egzorcyzm jest naprawdę opętana przez szatana przez diabła” (EIMB 16). Katechizm poleca, aby egzorcyzmy traktować bardzo roztropnie, przestrzegając ściśle ustalonych przez Kościół norm³⁵. Norma ogólna stanowi, że do sprawowania egzorcyzmu można przystąpić jedynie wtedy, kiedy jest moralna pewność, że mamy do czynienia z prawdziwym opętaniem³⁶. *Wprowadzenie* podkreśla to dwukrotnie w numerze 14: raz w odniesieniu do samego egzorcysty – by nie wierzył zbyt łatwo, że opętana przez diabła jest osoba, która cierpi na jakąś chorobę, zwłaszcza psychiczną³⁷, następnie w odniesieniu do osoby sugerującej własne opętanie – może to być złudzeniem wywołanym własną wyobraźnią³⁸. Dalej *Wprowadzenie* poleca, by „w przypadku jakiegś interwencji uważanej za diabelską egzorcysta zachował niezbędną i posuniętą do maksimum ostrożność i roztropność” (EIMB 14). Roztropność zatem pozwoli egzorcystcie ocenić zjawiska występujące u osób egzorcyzmowanych i podejmować decyzje co do konieczności zastosowania egzorcyzmu – zawsze przy zachowaniu tajemnicy spowiedzi (EIMB 17). Okazuje ją także kapłan w sposobie przekazywania informacji swoim penitentom oraz ich bliskim, w szacunku im okazywanego, w zrozumieniu słuchaczy. Poczucie roztropności wymagane jest również dla właściwego sprawowania egzorcyzmu, by jasno wyrażał wiarę Kościoła bez nasuwania skojarzeń z magią czy zabobonem (EIMB 19);

- nieskazitelnosc – kapłan, który ma celebrować egzorcyzmy, powinien się cechować nieskazitelnoscia życia, która niesie ze sobą wymóg czystego moralnie życia. Poczucie własnej grzesznosci egzorcysty

³⁴ KKK 1806.

³⁵ KKK 1673

³⁶ Troską rytuału jest ograniczenie łatwiej skłonności do uznania wszystkich przypadków za diabelskie opętanie. Ta ostrożność widoczna jest także we wcześniejszych dokumentach Kościoła, np. w Kodeksie prawa kanonicznego z 1917 roku, gdzie czytamy: „kapłan niech nie przechodzi do egzorcyzmu, jeśli nie okaże się po dokładnym i roztropnym zbadaniu, że prawdą jest, iż chodzi o opętanego przez złego ducha”. CICB 1917, kan. 1151 § 2.

³⁷ *Wprowadzenie* powołuje się na: KKK 1673.

³⁸ W tym samym numerze *Wprowadzenia* zwraca się uwagę na sytuację przeciwną, by egzorcysta nie dał się zwieść szatanowi, który pragnie odciągnąć od zamiaru sprawowania egzorcyzmów. G. Nanni podaje 5 „oszustw” szatana, którym nie powinien ulegać egzorcysta. Są to: 1) brak jakiegokolwiek reakcji przez długi czas, 2) po znakach opętania (które wymienione są w numerze 16 *Wprowadzenia*) zły duch udaje uwolnienie, 3) przekonuje o rzekomej chorobie psychicznej, 4) ukazuje istnienie czarów i sposobów ich usuwania, 5) godzi się na udział w Eucharystii, aby symulować uwolnienie. G. Nanni, *Aspetti liturgici*, s. 127–130.

i właściwa ocena samego siebie jest postawą bardzo ważną w postudze egzorcyzmowania. Ks. Tadeusz Czapiga uważa, że skuteczność egzorcysty warunkuje nawet wcześniejsze uregulowanie wszelkich spraw finansowych i odrzucenie jakiegokolwiek chciwości pieniądza³⁹. Oczywiście niezastąpioną rolę w życiu duchowym, które warunkuje życie nieskazitelne, jest korzystanie z sakramentu pojednania i pokuty i praktykowanie pokuty i ekspiacji, o czym już była mowa;

- specjalne przygotowanie – w dobrym spełnianiu posługi egzorcysty nie wystarczy przygotowanie wynikające z indywidualnego studium – konieczna jest pomoc doświadczonych egzorcystów. Przy ciągle wzrastającym zapotrzebowaniu na pomoc egzorcystów potrzeba, aby wchodzący w posługę egzorcystów towarzyszyli w rytuałach sprawowanych przez starszych⁴⁰. Powinni oni brać udział nie tylko w samych obrzędach, ale – co jest równie ważne – także w procesie rozpoznawania konkretnego przypadku. Dzięki temu nabędą umiejętności związanych z najważniejszymi działaniami zmierzającymi ku uwolnieniu od mocy Złego oraz utwierdzą się w świadomości bycia narzędziem w rękach Miłosiernego Boga. Ważną rolę w wymianie doświadczeń odgrywają międzynarodowe i krajowe konferencje. Pierwsza taka konferencja odbyła się w Rzymie w 1993 roku⁴¹.

Ponieważ w okresie posoborowym pojawił się problem ewentualnej możliwości przeprowadzania egzorcyzmów przez wiernych świeckich, nierzadko w grupach apostoelskich Kongregacja Nauki Wiary 25 września 1985 roku wydała list do ordynariuszy miejsca⁴², w którym w celu uniknięcia jakichkolwiek nadużyć w tej materii ze strony wiernych (*christifideles*) zakazuje się:

- używania przez nich formuły egzorcyzmu Leona XIII⁴³,
- dokonywania egzorcyzmu nad osobami opętanymi lub tylko dręczonymi.

³⁹ *Nie jestem skory do egzorcyzmowania*. Rozmowa z ks. Tadeuszem Czapigą, „W drodze” 5 (2001), s. 56.

⁴⁰ I. Matjasik, *W Polsce rośnie zapotrzebowanie na egzorcystów*, „Wiadomości KAI” 9 (2002), s. 16.

⁴¹ R. Laurentin, *Szatan – mit*, s. 169.

⁴² *Congregatio pro Doctrina Fidei, Inde ab aliquot annis*, Epistula Ordinariis locorum missa: in mentem normae vigentes de exorcismis revocantur, AAS 77 (1985), s. 1169–1170.

⁴³ *Księga Egzorcyzmy i inne modlitwy błagalne* w Dodatku nr I noszącym tytuł: *Błaganie i egzorcyzm, które mogą być stosowane w szczególnych okolicznościach życia Kościoła*, zawiera w numerze 10 modlitwę pochodzącą od papieża Leona XIII. Jest to egzorcyzm rozkazujący, którego upoważniony kapłan, jeżeli uzna to za stosowne, wypowiada w zgromadzeniu wiernych, którzy powinni „powstrzymać się od wypowiedzania tej modlitwy”. EIMB, Dodatek I, 10 (s. 90).

Ten zakaz dotyczy wszystkich wiernych, także więc wyświęconych kapłanów z wyjątkiem posiadających specjalne pozwolenie biskupa na mocy kanonu 1172 KPK. Interesująca nas część *Rytuału Rzymskiego* uściśla: „ilekroć w tej księdze jest mowa o «egzorcyście» zawsze trzeba mieć na uwadze «kapłana egzorcystę»” (EIMB 13)⁴⁴.

Jak zatem można zauważyć, Kościół stawia wysokie wymagania kandydatom do pełnienia posługi egzorcysty. Nie wystarczy przyjęcie sakramentu święceń. Bez odpowiednich kwalifikacji moralnych, wiary i gotowości podjęcia służby ta – jakże istotna działalność Kościoła, byłaby bardzo trudna – a nawet niemożliwa.

III. GŁÓWNE TREŚCI TEOLOGICZNE EGZORCYZMÓW

1) EGZORCYZMY PROSTE

Osoba, która nie jest jeszcze ochrzczona, pozostaje pod wpływem Złego, stąd modlitwa Kościoła koncentruje się na prośbie o uwolnienie od tego wpływu⁴⁵. Egzorcyzm ten uwalnia wybranych od grzechu i od złego ducha, umacnia ich na drodze duchowej i otwiera serca na przyjęcie darów Zbawiciela (OCWD 156). Odnowiony z polecenia Soboru Watykańskiego II⁴⁶ katechumenat przewiduje trzy skrutynia, w których odmawia się nad wybranymi egzorcyzmy proste. Treści teologiczne zawarte w tych modlitwach objawiają bogactwo kościelnego nauczania na temat Złego oraz możliwości jego wpływu na człowieka. W myśl zasady *legem credendi lex statuat supplicandi* można poznać *mens Ecclesiae* w odniesieniu do demona, zwłaszcza w odniesieniu do osób przed chrztem. Pewien obraz szatana wyłania się z określeń używanych w modlitwach egzorcystycznych. We wszystkich tych przypadkach Zły – szatan uznany jest nie za jakąś rzeczywistość abstrakcyjną, ale za osobowego ducha. *Obrzędy Chrześcijańskiego Wtajemniczenia Dorosłych* najczęściej używają zatem określenia: szatan (OCWD 115, 164, 255, 374, 379, 387), które w Biblii pojawia się aż 54 razy. Z określeń używanych przy tych egzorcyzmach wynika, że osoba szatana przeciwstawia się prawdzie (*pater mendacii* – „ojciec kłamstwa”, OCWD 171), dobru (*spiritus maligni* – „zły duch”, OCWD 113, 164, 178), uczciwości (*spiritus pravitatis* – „duch

⁴⁴ Idąc dalej w precyzji terminologicznej, należy powiedzieć, że pod pojęciem „kapłan egzorcysta” kryje się prezbiter, który otrzymał specjalne i wyraźne zezwolenie od miejscowego ordynariusza.

⁴⁵ „Ponieważ chrzest oznacza wyzwolenie od grzechu i od kusiciela, czyli diabła, dlatego wypowiada się nad kandydatem „egzorcyzm” (lub kilka egzorcyzmów)”. KKK 1237.

⁴⁶ KL 64.

nieprawości”, OCWD 178), światłości (*principis tenebrarum* – „książę mroków”, OCWD 383) i że jest nieprzyjacielem człowieka (*inimicus* – „nieprzyjaciół”, OCWD 373). Pojawiają się także inne określenia opisujące sposoby działania:

- *wpływy (operatio)*: szatana (OCWD 164) czy złego ducha (OCWD 113)⁴⁷,
- *władza (potestas) ciemności* (OCWD 255), złego ducha (OCWD 178), księcia mroków (OCWD 383),
- *zasadzki (dolus)* szatana (OCWD 255),
- *więzy (captivos)* szatana (OCWD 374),
- *niewola (servitute)* szatana (OCWD 387),
- *złobne podstępny (perniciosis fraudibus)* szatana (OCWD 379),
- *wroga moc (inimica potestas)* szatana (OCWD 373),
- *ciężkie jarzmo (gravis iugum)* szatana (OCWD 171, 379).

O co modli się Kościół w sprawowaniu egzorcyzmu prostego? Przede wszystkim Kościół prosi o „uwolnienie” czy „wyzwolenie” – (*libera*) spod władzy (OCWD 113, 171, 178, 379), czy też od wpływów szatana. Zwraca się również do Boga o obronę (*cohibere*) od wrogiej mocy szatana (OCWD 373) oraz o oddalenie (*amove*) od wiernych wszelkich pokus i zasadzek nieprzyjaciela (OCWD 373), a także prosi: „wydaj rozkaz” (*impera*) „złemu duchowi” (OCWD 164). Inne prośby egzorcyzmów to: oddalenie od katechumenów wszelkiego błędu i grzechu, niewiary i powątpiewania, żądzy pieniądza i ułudy zmysłów, wrogości i niezgody oraz wszelkiej nieprawości (OWWD 114), a także inne.

Egzorcyzmy skrutyniów odwołują się do wydarzeń i tematów teologicznych Ewangelii:

- rozmowa Jezusa z kobietą samarytańską, która pragnęła zaczerpnąć wody żywej (OCWD 164);
- uzdrowienie niewidomego od urodzenia, które doprowadziło go do wejścia do królestwa światłości (OCWD 171);
- wskrzeszenie Łazarza, które jest obrazem uwolnienia od śmierci (OCWD 178).

Modlitwy powołują się także na biblijne wydarzenia Zbawcze: uwolnienie świata od zła przez Syna Jednorodzonego (OWCD 113), na tajemnicę Wcielenia Jezusa i namaszczenie Jego przez Ducha Świętego (OCWD 373), na zwycięstwo Jezusa nad szatanem, którego pokonał, zmartwychwstając (OCWD 164), na Mękę i Zmartwychwstanie Jezusa (OCWD 255) oraz uciszenie burzy i uwolnienia opętanych (OCWD 373).

Należy także zwrócić uwagę na fakt, że podczas obrzędów chrztu

⁴⁷ Nie pojawia się ani jeden raz określenie „opętanie”.

kandydat, wyrzekając się publicznie szatana oraz jego mocy i władzy (OCWD 217), przeciwstawia się jemu, a w wyznaniu wiary poddaje się panowaniu Trójjedynego Boga. *Obrzędy chrztu dzieci* zawierają także modlitwę egzorcyzmu, w której Kościół wyznaje, że te dzieci będą narażone na pokusy tego świata i będą musiały walczyć przeciwko zasadzkom szatana, i prosi, aby Bóg mocą łaski Chrystusa strzegł je nieustannie na drodze życia (OCD 49 i 86).

2) EGZORCYZMY UROCZYSTE

Księga, którą Kościół przygotował jako jedno z narzędzi walki z mocami ciemności, obok nauki dotyczącej Boga w Trójcy Jedynego zawiera wykład nauki wiary na temat szatana, jego wpływu na ludzkość oraz zwycięskiej walki, jaką prowadzi z nim Chrystus i Kościół⁴⁸. Nauka ta zawarta jest zarówno we *Wprowadzeniu teologicznym i pastoralnym*, jak i w samych modlitwach przepisanych do odmawiania przez celebransa w celebracji liturgicznej.

a) Tematy teologiczne zawarte we *Wprowadzeniu teologicznym i pastoralnym*

Zwięzły wykład nauczania Kościoła dotyczący zwycięstwa Chrystusa i władzy Kościoła nad złymi duchami oraz miejsca posługi uwalniania od mocy Złego w życiu Kościoła zawarty jest w pierwszych dwunastu punktach⁴⁹. Ukazana została historia pokonania złego ducha, który został stworzony jako dobry, ale sam – z własnej woli stał się wrogiem Boga i zbawienia, które On oferuje człowiekowi.

- Kim jest Bóg?

Obraz Boga zwarty we *Wprowadzeniu* jest syntezą nauczania Kościoła w ciągu wieków⁵⁰. Numer 1 podaje zwięzłą naukę Kościoła na temat Boga. Tak więc czytamy tam, że przedmiotem wiary Kościoła jest jedyny prawdziwy Bóg, w Trójcy Świętej, Początek wszechrzeczy, Stworzyciel wszystkiego co widzialne i niewidzialne. Dalej Bóg określony jest jako opiekujący się i rządzący wszystkim, co stworzył. Ważnym podkreśleniem w kontekście interesującej nas księgi jest przywołanie prawdy, że wszystko, co Bóg stworzył (także diabeł i inne demony), było dobre i jako takie winno być z Nim złączone.

⁴⁸ G. Ferraro, *Nowy rytuał egzorcyzmów: narzędzie władzy Chrystusa*, Anamnesis 4 (1998/99), s. 56.

⁴⁹ G. Cavagnoli, I „Prenotanda” del „De exorcismis”, RiL 87 (2000), s. 873.

⁵⁰ *Wprowadzenie* odwołuje się do różnych dokumentów soborowych i wypowiedzi papieskich.

Okazując swe miłosierdzie i wszechmoc, Bóg posłał na świat swego Syna, „aby uwolnił świat spod władzy ciemności i przeniósł ich do swego królestwa” (EIMB 3). Chrystus przyjął ciało podległe grzechowi, aby pokonać śmierć, która weszła na świat razem z grzechem przez szatana⁵¹. Dzieło Zbawienia polegające na „uwolnieniu z grzechu i jego następstw oraz z mocy tego, który jest pierwszym sprawcą grzechu” – czyli uwolnienie spod władzy szatana dokonane przez Jezusa zrealizowało się przez:

- zwyciężenie pokus na pustyni,
- wypędzanie szatana i innych złych duchów,
- czynienie dobra i uzdrowienia dręczonych przez diabła (EIMB 4),
- odparcie ostatniego ataku szatana mocą Krzyża,
- chwalebne Zmartwychwstanie,
- poddanie wszystkiego pod stopy Zasiadającego po prawicy Boga na wyżynach niebieskich (EIMB 5).

Istotnym rysem charakteryzującym Boga jest udzielenie człowiekowi przez Chrystusa władzy wyrzucania duchów nieczystych oraz obietnica Ducha Świętego Parakleta pochodzącego od Ojca przez Syna (EIMB 6). Mocą Ducha Świętego Kościół rozkazuje złym duchom, aby:

- nie utrudniały dzieła głoszenia Ewangelii,
- oddały „Mocniejszemu” władzę nad całym światem i ludźmi (EIMB 7).

W całym *Wprowadzeniu* akcentuje się zwycięstwo Chrystusa nad szatanem. Słowo „zwycięzać” (*vincere*) i „zwycięstwo” (*victoria*) w odniesieniu do Jezusa pojawia się w tekście 7 razy i wskazuje na ostateczne pokonanie szatana i trwałość zwycięstwa, które obecnie realizuje się przez posługę Kościoła (EIMB 7).

- Kim jest szatan?

Już sam *Wstęp* charakteryzuje szatana, gromadząc wszystkie definicje biblijne. W „Piśmie świętym diabeł i złe duchy są określane różnymi terminami. Niektóre z nich w pewien sposób wskazują na naturę i działanie tych duchów” (EIMB, *Wstęp*). Tekst odwołuje się aż do 32 fragmentów biblijnych, by pokazać, jak działa szatan zarówno w Starym, jak i w Nowym Testamencie. Tak więc poznajemy, kim on jest na podstawie jego wielorakiej aktywności. Samo natomiast *Wprowadzenie* ukazuje szatana i inne demony najpierw jako stworzenia dobre ze swej natury, które jednak z własnej woli stały się złe. Przyczyną ich odpadnięcia od Boga – najwyższego Dobra – było złe skorzystanie z „naturalnej wzniosłości i niewytrwanie w prawdzie” (EIMB 1)⁵². Zły duch jest przyczyną

⁵¹ KKK 2851.

⁵² Diabeł jest osobowym bytem, istotą tajemniczą, która może wywierać wpływ na

nadużycia daru wolności przez człowieka, który został poddany władzy szatana i śmierci. Dlatego aż do ostatniego dnia toczyć się będzie „ciężka walka” przeciw mocom ciemności (EIMB 2). Jednakże ten, który jest pierwszym sprawcą grzechu, zabójcą od początku i ojcem kłamstwa, już jest pokonany – został zwyciężony (EIMB 4, 5) i osądzony (EIMB 6). Pomimo tego szatan ma jeszcze władzę nad światem⁵³, a Kościół rozpoczyna duchową walkę z władaniem diabła już na drodze chrześcijańskiego wtajemniczenia, aby uwolnić ich od skutków grzechu i wpływu szatana (EIMB 8), który jest przeciwnikiem człowieka. Dotychczasowy opis prowadzi do ukazania działania diabła jako „szczególnego udręczenia i opętania człowieka należącego do Bożego ludu i oświeconego przez Chrystusa” (EIMB 10). Na temat opętania wypowiedział się Jan Paweł II w katechezie w dniu 25 listopada 1987 roku. Powiedział m.in.: „Znajdujemy się tutaj na pograniczu mrocznego świata, gdzie działanie czynników fizycznych i psychicznych stanowi niewątpliwie jedną z przyczyn wywołujących stany patologiczne, do których należy także opętanie [...] zwracające się radykalnie przeciw Bogu, a zatem i przeciwko człowiekowi i Chrystusowi”⁵⁴. Jednak i jak podaje *Wprowadzenie*, „diabeł nie może przekroczyć granic wyznaczonych przez Boga” (EIMB 10). Władza złego ducha jest zatem ograniczona i nie jest tą samą, jaką ma wpływ diabła na człowieka w związku z grzechem pierworodnym.

Wprowadzenie, podobnie jak *Katechizm Kościoła Katolickiego* (n. 1673), wyróżnia dwa rodzaje działania: wyrzucanie demonów i przewyciężanie ich wpływów (EIMB 7). Takie sformułowania znajdujemy w różnych miejscach interesującej nas księgi⁵⁵.

Pierwsze określenie odnosi się niewątpliwie do sytuacji, w której wierny stał się obiektem diabelskiego opętania. Księga nie podaje, czym jest opętanie, jednak na podstawie lektury *Wprowadzenia* można wyprowadzić wnioski, czym ono nie jest. Opętanie zatem nie jest:

– chorobą, zwłaszcza psychiczną (EIMB 14),

---

jednostki, grupy społeczne lub bieg zdarzeń. Zob. Cz. Bartnik, *Dogmatyka katolicka*, Lublin 1999, s. 477–478. Takie nauczanie głoszone jest przez Kościół od samego początku – obecnie Kościół zawarł je w KKK 2851. Jest również obecne w nauczaniu papieży. Np. Paweł VI w katechezie wygłoszonej 15.11.1972 roku w czasie audiencji generalnej odniósł się do prawdy o szatanie jako posiadającym dar wolnego wyboru. Zob. R. Laurentin, *Szatana – mit*, s. 226. Według A. Sujki, również Jan Paweł II w swym nauczaniu odcina się od spekulacji teologów kwestionujących istnienie i osobową naturę czy realny wpływ demonów na grzeszne postępowanie ludzi. Zob.: A. Sujka, Wstęp, w: *Jan Paweł II naucza o aniołach i szatanie*, tenże (red.), Kraków 1998, 10.

⁵³ Określenie „władza” pojawia się we *Wprowadzeniu* w odniesieniu do szatana i ciemności aż 11 razy.

⁵⁴ Jan Paweł II, *Poprzez znaki i cuda Chrystus objawia moc Zbawiciela*, w: *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Jezus Chrystus*, W. Zega (red.), Kraków–Ząbki 1999, s. 181.

⁵⁵ Np. EIMB 10, 11, 15.

- szczególną pokusą diabelską (EIMB 10, 14),
- wytworem własnej wyobraźni (EIMB 14),
- chorobą, która podlega kompetencji lekarzy (EIMB 14),
- przedmiotem czarów, złego uroku lub przekleństwa (EIMB 15).

W przypadku opętania – by je pokonać, nie wystarczają zwykłe środki życia chrześcijańskiego, takie jak: modlitwa, trzeźwe życie, mocne trwanie w wierze, błaganie Kościoła, łaska płynąca z sakramentów, zwłaszcza z sakramentu pokuty (EIMB 9). Władza szatana nad wiernym w opętaniu różni się od wpływu, jaki wynika z grzechu pierworodnego (EIMB 10), i może ona dosięgać zarówno człowieka należącego do ludu Bożego (EIMB 10), jak i niekatolika (EIMB 18). Księga wylicza także znaki, które świadczą o prawdziwym opętaniu: mówienie lub rozumienie nieznanych dotąd języków, wyjawianie spraw „ukrytych i dalekich”, przejawianie siły nieproporcjonalnej do wieku, gwałtowna nienawiść do Boga, świętych, Kościoła, przedmiotów sakralnych, obrzędów (EIMB 16).

Drugi rodzaj działania, czyli przezwyciężanie wpływów szatana, odnosi się do sytuacji opisanej w numerze 15 *Wprowadzenia*. Czytamy tam, by kapłani nie odmawiali duchowej pomocy tym, „których Zły nie dotyka, ale doznając jego pokus czują się źle, gdy pragną dochować wierności Panu Jezusowi i Ewangelii”. Dalsze wyjaśnienie tego określenia znajdujemy w numerze 10: „ta forma władzy (opętanie) różni się od wpływu jaki przychodzi na człowieka z tytułu grzechu pierworodnego i jest grzechem”. W takich wypadkach wystarczają odpowiednie modlitwy odmówione przez prezbitera, nieposiadającego zezwolenia biskupa, a nawet diakona.

b) Tematy teologiczno-liturgiczne formuł egzorcystycznych

Podobnie jak w innych obrzędach również w egzorcyzmach Kościół jest podmiotem modlącym się. To wyraża pierwsza formuła błagalna, która zwraca się do Ojca, czyni to, wspominając, że Kościół błaga, aby dręczony, który został odkupiony przez Krew Chrystusa, był uwolniony od ojca kłamstwa. Pierwsza formuła rozkazująca odwołuje się do wiary i modlitwy Kościoła, aby szatan odstąpił od osoby dręczonej. Modlący się Kościół wyraża w formułach egzorcyzmu to, w co wierzy. Oto najważniejsze tematy teologiczno-liturgiczne:

- wiara w Trójcę Świętą

Kościół modli się, ponieważ wierzy przede wszystkim w Trójcę Świętą. Nie bez powodu w obrzędach czyni się kilkakrotnie znak krzyża (EIMB 40, 41, 42, 43, 58, 62, 65), wyznaje wiarę w Ojca, Syna i Ducha Świętego. Oprócz tego

pierwsza formuła błagająca jest zwrócona do Boga Ojca nazwanego Stwórcą i Obrońcą ludzkości, miłosiernym, Panem, miłośnikiem ludzkiego zbawienia. Kościół poznaje, wierzy i prosi o dobroć Ojca. Do niej odwołuje się także pierwsza formuła rozkazująca: „uznaj dobroć Boga Ojca” (EIMB 61). Modlitwy egzorcyzmów zawierają anamnezy dzieł Ojca⁵⁶ i Syna⁵⁷. Szczególne znaczenie dla wiary w Trójcę Świętą ma „budowa” pierwszej formuły rozkazującej. Ze struktury trynitarniej wypływają trzy rozkazy skierowane do demona z odniesieniem do Trzech Osób Boskich:

- Ojca, który słusznym wyrokiem pokonał pychę i nienawiść wroga rodzaju ludzkiego zbawienia;
- Syna, który pokonał na pustyni, zwyciężył w Ogrodzie Oliwnym, obezwładnił na krzyżu, a powstając z grobu podeptał potęgę władcy tego świata;
- Ducha Świętego, który udaremnia zasadzki i przekreśla kłamliwe zamiary zwodziciela człowieka (EIMB 62).

Tematyka trynitarna formuł egzorcyzmu wymagałaby głębszego opracowania, zwłaszcza z uwzględnieniem odniesień biblijnych⁵⁸.

- centralne miejsce misterium paschalnego

Prawda o misterium paschalnym, które jest przedmiotem wiary, jest również przedmiotem modlitwy. Pojawia się ona już w modlitwie litanijnej i w symbolu wiary. Odwołuje się do odkupienia, które dokonało się krwią Chrystusa i przez śmierć i zmartwychwstanie. Euchologia streszcza to wszystko, odwołując się również do znaku krzyża, który czyniony jest w obrzędzie (EIMB 62, 81, 84). Oprócz tego ukazanie krzyża posiada specjalny ryt (EIMB 58) ze specjalnym wezwaniem, aby „nieprzyjaciel uchodził stąd” oraz by „Bóg przez ten znak uwolnił od nieprzyjaciela”. Kościół odmawia egzorcyzm, ponieważ wierzy, że Chrystus przez misterium paschalne uświęcił cały świat, który został stworzony jako dobry⁵⁹. Ten właśnie świat jest miejscem grzechu, dlatego pozostaje pod wpływem Złego. Ale władca tego świata został osądzony i strącony

⁵⁶ „Wejrzyj na swojego sługę, którego stworzyłeś na swój obraz”, EIMB 61; „Ty stworzyłeś wszystko co jest na świecie”, EIMB 83.

⁵⁷ „Nie pozwól, aby Twój sługa, którego Chrystus odkupił Krwią swoją; Syn umierając na krzyżu zmiażdżył głowę starodawnego węża”, EIMB 61; „uznaj wszechmoc Jezusa Chrystusa, który pokonał Cię na pustyni, zwyciężył w Ogrodzie Oliwnym”, EIMB 62

⁵⁸ W tej materii interesujące jest opracowanie G. Ferraro, *Il nuovo rituale degli esorcismi: strumento della signoria di Christo*, Notitiae 35 (1999) s. 177–222.

⁵⁹ Rdz 1, 10; 12; 18; 21; 28. „Widział Bóg, że było dobre”.

i nie ma władzy nad Chrystusem, Królem całego wszechświata, któremu każde stworzenie zostanie poddane⁶⁰.

- obecność Ducha Świętego

Szczególną rolę w sprawowaniu egzorcyzmów ma przywoływanie mocy Ducha Świętego⁶¹. Momentem znaczącym dla obecności Ducha Świętego w liturgii egzorcyzmów jest włożenie rąk na głowę dręczonego. Egzorcysta błaga Ducha, aby diabeł odszedł od człowieka, który przez chrzest stał się świętą Bożą (EIMB 25). Dalej Kościół prosi o Ducha Świętego w formułach egzorcyzmu błagalnego⁶², a także o konkretne Jego działanie⁶³. Formuły rozkazujące zawierają opis działania Ducha Świętego⁶⁴, które jest wielorakie i nieograniczone są sposoby, którymi On działa w wiernych dla dobra Kościoła.

- wspólnota świętych w modlitwach egzorcyzmu

Kościół, który wierzy w obcowanie świętych w walce ze złym duchem, odwołuje się do pomocy tych, którzy osiągnęli pełnię zbawienia i posiadają życie w pełni. Dlatego już w modlitwie litanijnej zwraca się o pomoc zbawionych (zarówno Starego, jak i Nowego Testamentu), wspominając również zbawcze czyny Jezusa, przez które został pokonany szatan (EIMB 46)⁶⁵. Prawda o wspólnocie świętych, która jest wpisana w modlitwy egzorcyzmów, została jasno wyrażona przez eucharystię. Modlitwa Kościoła odwołuje się do modlitwy Dziewicy Maryi stojącej pod krzyżem i tam ogłoszonej Matką „wszystkich ludzi” (EIMB 61). Przywoływane jest również orędownictwo Archanioła Michała (EIMB 61) i wszystkich chórów anielskich służących Bogu (EIMB 61, 81, 83), świętych apostołów, spośród których szczególnie wzywa się świętych Piotra i Pawła (EIMB 61) i innych świętych wyliczanych według kategorii („Boże Aniołów,

⁶⁰ 1 Kor 15, 28.

⁶¹ Niektórzy uczeni uważają, że istota egzorcyzmu polega na wezwaniu Ducha Świętego. Zob. A. M. Triacca, *L'esorcismo*, w: *I sacramentali e le benedizioni*, Genova 1989, s. 171. Z takim poglądem nie zgadza się np. A. Pistoia, *Riti e preghiere*, s. 233–234.

⁶² „Ześlij na niego Ducha Świętego” (EIMB 61); „Ześlij swego Parakleta” (EIMB 81); „ześlij Twego Ducha Parakleta” (EIMB 83).

⁶³ „aby umocnił go w walce, nauczył modlić się w chwilach doświadczeń i otoczył przemożną opieką” (EIMB 61); „niech daleko odpędzi oskarżyciela i prześladowcę ludzi, niech nas uchroni od wszelkiej szkody” (EIMB 81); „niech On swą mocą wypędzi wszelką przemoc diabła, aby ten Twój sługa mógł Ci służyć czystym sercem i szczerym umysłem” (EIMB 83).

⁶⁴ „uznaj Ducha prawdy i łaski, który udaremnia twoje zasadzki i przekreśla kłamliwe zamiary” (EIMB 61).

⁶⁵ A. Pistoia, *Riti e preghiere*, s. 233.

[...] Boże Apostołów, [...] Boże Męczenników, [...] Dziewic, [...] wszystkich Świętych”, EIMB 81).

ZAKOŃCZENIE

Księga *Rytuał Rzymski odnowiony zgodnie z postanowieniem Świętego Soboru Powszechnego Watykańskiego II* wydany z upoważnienia papieża Jana Pawła II. *Egzorcyzmy i inne modlitwy błagalne* powierza ministerium *exorcismorum* przebiterom uprawnionym do tego przez ordynariusza miejsca. Zadanie posługujących wykonywane jest mocą władzy wypędzania złych duchów i odpierania ich wpływu, którą Kościół otrzymał od Chrystusa. Pełniąc swą posługę, Kościół ustanowił specjalny obrzęd uwalniania od Złego. Korzystając z całego swojego autorytetu i swej mocy, Kościół uroczyście i skutecznie prosi Boga Ojca o posłanie Ducha Świętego, aby swoją nieskończoną mocą pokonał szatana i uwolnił ludzką osobę ze stanu opętania. Sprawując egzorcyzmy, Kościół potwierdza swoją wiarę w Jezusa Chrystusa, który stał się dla każdego człowieka „mądrością od Boga i sprawiedliwością, i uświęceniem, i odkupieniem”⁶⁶.

ZUSAMMENFASSUNG

Glaube an Gottes Allmacht gehört von Anfang an in der Kirchenexistenz zu den Grundlagen ihres Prophezeiens. Seit den Apostelzeiten besteht auch Überzeugung von der Existierung der Dunkelmächte, die den Menschen beeinflussen können, ihn quälen oder sogar die Sinne verwirren. Die Kirche bekam vom Erlöser die Macht, Dunkelmächte auszutreiben, sie zu überinden. Die Kirche eilt den gequälten Menschen zu Hilfe, um sie zu befreien. Sie tut es, indem sie Exorzismen durchführt. In einfacher Form wird der Exorzismus bei der Taufe gebracht. Der feierliche, sogenannte große Exorzismus ist ein Sakramentale: mit Gebeten und rituellen Handlungen wird unter Anrufung der Macht Gottes die Abwehr des Bösen erfleht. Im großen Exorzismus geht es um die Austreibung von Dämonen aus Besessenen.

Die römische Kirche benutzte fast 400 Jahre *Rituale Romanum* unter dem Titel *De exorcisandis obsessis a daemonio*. Das aus Jahr 1614 stammende Ritual wurde 1998 nach dem Tridentische Konzil überarbeitet und von Johannes Paul II. unterschrieben. Der Ritus ist im neu überarbeiteten Teil des *Rituale Romanum – De exorcismis et supplicationibus quibusdam* von 1999 geregelt.

Dieses Werk präsentiert Ansprüche an einem Exorzisten. Es reicht nicht nur Priesterweihe zu erhalten. Man muss auch andere Bedingungen: Frömmigkeit, Wissen, Besonnenheit, Unbescholtenheit des Lebens und Spezialvorbereitung erfüllen. Ferner werden auch theologisch-liturgische Inhalte der Exorzismen vorgestellt. Sie zeigen Kirchenglaube, denn man betet so, wie man glaubt. Die Theologie ist zuerst in pastoral-theologischer Einführung, und danach im Beten des sowohl einfachen als auch feierlichen Exorzismus enthalten.

⁶⁶ 1 Kor 1, 30.